

Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi

Dr. Nurdan KUŞAT

Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir MYO, ISPARTA

ÖZET

Gümrük Birliği Antlaşması, Türkiye-Avrupa Birliği arasında kısmi oranlı bir ekonomik entegrasyonun sağlanmasına aracılık etmiştir. Bu entegrasyonun ilk yıllarında AB ile gerçekleştirilen ticari ilişkiler Türk ekonomisi için önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Oysa günümüzde Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payının zamanla azaldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda GB Antlaşması sonrası Türkiye-BRICS arasındaki ürün ve ülke bazlı yoğunlaşmanın analiz edildiği bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda; GB Antlaşması sonrası; ülke bazlı ticari yoğunlaşmanın Rusya'dan Çin'e doğru kaydığı gözlenmiştir. İhracattaki ürün bazlı yoğunlaşmanın sadece "Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler" (%54,8) ürün grubunda oluşurken, ithalattaki yoğunlaşmanın "Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Benzeri Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler" (%35,3), "Çeşitli Mamul Eşya" (32,2) ve "Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (%30,5) isimli ürün gruplarında gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Yoğunlaşma, Dış Ticaret, BRICS Ülkeleri, Türkiye, Gümrük Birliği.

JEL Sınıflaması: F14, F15.

Analysis of Concentration of Foreign Trade between Turkey and BRICS during the Period Following the Customs Union Agreement

ABSTRACT

Customs Union Agreement served as an intermediary for ensuring the partial economic integration between Turkey and the EU. During the initial years of this integration, the trade relations with the European Union had a significant role in the Turkish economy. However, it can nowadays be observed that the EU's share in Turkey's foreign trade is gradually diminishing. In this context, this study, which analyzes the concentration of trade between Turkey and BRICS in the post-CU period based on products and countries, benefited from the data provided by the Turkish Statistics Institution. As a result of the study, it was observed that the country-based trade intensification moved from Russia to China after the ratification of the CU Agreement. It was determined that the product-based concentration in exportation occurred only within the product group named "Crude Materials, Inedible, Except Fuels" (54.8%), whereas the concentration within importation occurred in the product groups named "Mineral Fuel, Lubricants and Related Materials" (35.3%), "Miscellaneous Manufactured Articles" (32.%) and "Animal and Vegetable Oils, Fats and Waxes" (30.5%).

Key Words: Trade Concentration, Foreign Trade, BRICS Countries, Turkey, Customs Union.

JEL Classification: F14, F15.

Giriş

Türkiye ekonomisinin tarihi gelişimi içerisinde 24 Ocak Kararları ve Gümrük Birliği (GB) Antlaşması özel bir öneme haizdir. 24 Ocak 1980 itibariyle

liberal politikaların dış ticareti yönlendirmeye başlamasıyla Türkiye dış ticareti bir dönüm noktasına girmiştir. 1996'daki GB süreci sonrası entegrasyon içi gümrük vergilerinin sıfırlanması dış ticareti bir kez daha değişime maruz bırakmıştır.

Türkiye dış ticaretindeki bu liberal dönüşümün hem dış ticarete konu olan malların yapısını, hem de dış ticaret ortaklarını bir şekilde etkilemesi olasıdır. Sonuç itibarıyla bu yönde bir takım gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin en önemli sonucu artan dış ticaret hacmi olarak kendisini gösterirken, olumsuzluk artan dış ticaret açıkları şeklinde olmuştur.

Bu çalışmada amaç; Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin yeni bir boyut kazandığı 1996 GB Antlaşması sonrasında Türkiye'nin AB ile ticari ilişkilerinden ziyade, yükselen ekonomiler olarak tanınan ve 2001'den itibaren BRICS olarak isimlendirilen ülkeler ile olan ticari ilişkilerini değerlendirmektir. Bu değerlendirme öncelikle TÜİK'in resmi internet sitesinden yararlanılarak oluşturulan tabloların ve bu tabloları daha anlamlı kıldığı düşünülen tarafımızdan hesaplanmış oranların yorumlanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Fakat öncesinde AB-BRICS ticari ilişkilerine de kısaca değinilmektedir. Türkiye-BRICS ticaretinde yaşanan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin ülke bazlı yoğunlaşma etkilerinin değerlendirilmesinin yanı sıra, SITC Rev3 Düzey 1 sınıflamasında yer alan ürün gruplarına göre ürün bazlı ticari yoğunlaşma da bu çalışma çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu bağlamda; makalenin içeriği şu şekilde oluşturulmuştur: Yapılacak çalışmanın genel amacının kısaca özetlendiği ve çalışmada kullanılacak metodun belirtildiği giriş bölümünün ardından, birinci bölümde ekonomik entegrasyonların ve özellikle GB anlaşmalarının üye ve üçüncü ülkelerin dış ticaretlerine statik etkileri değerlendirilmektedir. İkinci bölümde BRICS ülkeleri tanıtılmakta ve Türkiye ile bu ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Bu bölümü dış ticarete yoğunlaşmanın kavramsal olarak tanımlandığı, AB-BRICS ticaretindeki son dönem açısından gelişimin değerlendirildiği ve Türkiye-BRICS ticaretindeki ülke ve ürün bazlı yoğunlaşma yapısının ortaya konulduğu üçüncü bölüm takip etmektedir. Çalışma elde edilen bulguların yorumlandığı sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

I. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE STATİK ETKİLERİ

“Ekonomik Entegrasyon” kavramı kapitalist sistemin baskıları ve liberal dış ticaret anlayışının genel kabulü ile uluslararası iktisat literatürüne girerek, küresel ekonomik düzene yeni bir boyut kazandırmıştır. Ekonomik entegrasyonlarda temel amaç; dünya ticaretini kısıtlayıcı her türlü engelin kaldırılması ve dış ticaret yerine gittikçe yaygınlaşan bölgesel ve küresel ticaret olgusunun yerleştirilmesidir.

Balassa (1961:21) ekonomik entegrasyonları dört grup altında toplamaktadır: (1) Serbest Ticaret Bölgesi, (2) Gümrük Birliği, (3) Ortak Pazar ve (4) Ekonomik ve Parasal Birlik. Karluk (2013:284) ise GATT/GATTS kapsamında beş ekonomik entegrasyon türü olduğunu belirtmekte ve yukarıda

sayılan entegrasyonların en başına Tercihli Ticaret Antlaşmaları'nı yerleştirmektedir.

Ülkelerin ekonomik bir entegrasyon oluşturmaları durumunda ülke içi fiyatların değişmesiyle üretim ve tüketim kalıplarında meydana gelen değişimler dış ticaret kalıplarını da değiştirecektir. Bu değişiklikler ülkenin sadece entegrasyon oluşturduğu ülkelerle olan ticaretini değil, entegrasyon dışı ülkelerle olan ticaretini de etkileyecektir.

Kösekahyaoğlu (2012:106) ekonomik entegrasyonlar sonrası mevcut teknoloji seviyesinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, kaynakların yeniden dağılımı nedeniyle ortaya çıkan etkilerin statik etkiler olduğunu belirtir. Entegrasyon sonrası bir defaya mahsus olmak üzere, entegrasyona giren ülkelerde ortaya çıkan bu etkiler; (1) Üretim Etkileri, (2) Tüketim Etkileri ve (3) Ticaret Hadlerindeki Etkiler olmak üzere üçe ayrılırlar (Çelik, 2012:441). Üretim ve tüketim etkileri aynı zamanda potansiyel refah etkileri olup (Karluk, 2013:289) ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerle entegrasyon üyesi ülkelerin ekonomik verileri üzerinde önemli rol oynamaktadır.

GB ekonomik entegrasyon türlerinden bir tanesidir. Bu entegrasyon sonucunda da entegrasyona dahil olan ülkeler arasında ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı bir takım etkilerin gelişmesi aşıkardır. Ticaret yaratma etkisinde birlik içi ticaretin artan boyutu olumlu olarak değerlendirilirken, ticaret saptırma etkisinde birlik dışı ticaretin azalan boyutu olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Seyidoğlu (2003:206) bu durumu, bölge dışına ortak gümrük tarifeleri uygulanmasının bölge içi ticareti geliştirirken, bölge dışı ticareti etkileme kabiliyeti olarak değerlendirir.

Bu etkilerin genellikle birlik dışında kalan ülkelerle birlik üyesi ülkeler arasındaki ticareti azaltıcı yönde gelişmeler yaratacağı genel kabulü yaygın olsa da; Karluk'un (2013:323) da belirttiği gibi genellikle oluşturulan entegrasyonun yeterince büyük olmaması ve bazı hammaddelerde dışa bağımlılığın devam ediyor olması bu etkinin gücünü azaltmaktadır (Karluk, 2013:323).

Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği GB çerçevesinde ortaya çıkan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin incelendiği çalışmalarda birbiriyle çelişen bazı farklı sonuçlara rastlanmaktadır.

Morgil'in (2000) çalışma sonuçları GB'nin sınırlı miktarda ticaret yaratıcı etki ortaya çıkardığını ve Türkiye için ticaret saptırıcı etkilere yol açmadığını ortaya koyarken; Kızıltan ve arkadaşlarının (2008) çalışma sonuçları da GB'ye girişten sonraki 10 yıllık süreçte Birliğin Türkiye dış ticaretini artırıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Çolpan Nart'da (2010) benzer bir çalışmada GB'nin ticaret yaratıcı etkiler ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalar GB sonrası birlik içerisinde ticaret yaratıcı etkilerin geliştiğini gösteren çalışmalardır.

Togan (2000) yapmış olduğu çalışma ile Türkiye'nin Birliğe dahil olmasıyla AB'ye olan ihracatının önemli oranda değişmediği ve AB'den yapılan ithalatın artış oranının, AB dışından yapılan ithalat artış oranından daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Çak ve Çak (2007) ise çalışmalarında Birlik üyeliğinin ihracatın yıllık artış hızı üzerinde anlamlı pozitif bir ilişki yaratmadığı,

üçüncü ülkelerden olan ithalatı artırdığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. Gündüz ve Esengün'de (2007) benzer bir çalışmada Türkiye'nin ithalat değerlerindeki artışın, ihracattan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Temiz'in (2009) çalışması ise GB sonrasında Türkiye'nin ticaret hacminde artış olmasına rağmen net ihracatta düşüş olduğunu göstermektedir. Kalaycı ve Artan (2010) çalışmalarında GB'nin Türkiye'nin AB ile olan ihracatını ve AB ülkelerinin birlik içi ticaretini artırdığı, fakat Türkiye'nin ihracat artışının Birlik içi ticarettten daha az arttığı sonucuna varmışlardır. Gökdemir ve Karaman (2008) da çalışmalarında AB'nin Türkiye'nin net refahı üzerindeki etkisinin kısıtlı olduğu sonucuna varmaktadır.

II. TÜRKİYE - BRICS ÜLKELERİ BENZERLİĞİ

Küresel dünyanın yükselen ekonomileri olarak gösterilen BRICS ülkeleri günümüz ve gelecek için önemli bir ekonomik potansiyel ortaya koymaktadır. İlk olarak BRIC adıyla 4 yükselen ekonomiyi temsil eden bu tanımlama, son yıllarda yanına 5. ekonomik gücü de alarak BRICS ismiyle adlandırılmaya başlamıştır. BRICS; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin İngilizce yazılımlındaki ülke adlarının baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. BRIC terimi ilk kez 2001 yılında bir kurumsal yatırım şirketi olan Goldman Sachs tarafından kullanılmış ve 2003 yılında hazırlanan bir raporda da BRIC'in hala dünyanın gelişmekte olan dört büyük ülkesi olduğuna, bunun yanı sıra Güney Afrika'nın da ekonomik potansiyeline dikkat çekilmiştir (Wilson and Purushothaman, 2003:11).

Simon (2011:7) BRIC ülkelerinin küresel büyümenin en önemli itici gücü olduğunu ifade ederken; bu durumu BRIC ülkelerinin ekonomik krizden çok daha az etkilenmesi ve çok daha kısa sürede kendisini toplayabilme yeteneğiyle açıklamaktadır. Canela, Collazo & Santiso (2006:2) ise bu ülkelerin son yıllarda OECD içerisinde yer alan tüm ülkelerden daha hızlı bir şekilde büyüdüğüne dikkat çekmektedir. Standard & Poors (2009:2) da bu ülkelerin ekonomik performanslarının geçmiş yıllara ait ortalama değerleri aştığını ve yabancı sermaye yatırımlarında da önemli gelişmeler kaydettiklerini belirtmektedir.

Bu ülkelerin büyümelerinde rol oynayan iç ve dış dinamikler birbirinden farklıdır. Çin ve Hindistan'ın önemli miktarda beşeri sermayeye sahip olduğu aşikardır. Brezilya ise, içinde yer aldığı bölgede zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olarak dikkat çekerken, Rusya zengin doğal kaynakların yanı sıra kalifiye beşeri sermayesi ile geleceğe yön verebilecek bir ekonomik potansiyele sahiptir (Hitt, Li & Worthington, 2005:355). Aslında BRIC ülkelerini dünya ekonomisine entegre olma konusunda mükemmel kılan güç bu ülkelerin ekonomik potansiyellerinin çeşitliliğidir (O'Neill et al, 2005:3). Hatta BRICS ülkelerinin gelecekte G7'lerin ekonomik liderliğini elinden alabileceği yönünde bir takım tartışmalara da rastlanmaktadır (Frank and Frank, 2010:46-54).

Türkiye, BRICS ülkeleri arasında yer alması muhtemel olan ülkelerden birisi olarak gösterilmektedir (Altundal, 2014:35). Hatta Türkiye'nin 1999 ve 2001 yılında yaşadığı krizler sonrasında göstermiş olduğu performans, dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron tarafından takdir edilmiş ve Türkiye'nin AB'nin BRIC'i olarak tanımlanmasının uygun olacağı belirtilmiştir (Schiller,

2011:28). Bu nedenledir ki Türkiye'nin küresel ekonomiler içerisindeki yeri ve BRICS ülkeleriyle olan ticari ilişkileri gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

III. TİCARİ YOĞUNLAŞMA VE AB-TÜRKİYE-BRICS TİCARİ İLİŞKİLERİ

A. Ticari Yoğunlaşma

Dış ticarete yoğunlaşma kavramı, bir ülkenin dış ticaretinde meydana gelen sektörel (ürün) ve ülke bazlı değişmelerin değerlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu kavramın dış ticaret açısından önem kazanmaya başlaması ise dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerin liberal bir yapıya kavuşması, diğer bir ifadeyle, küreselleşme ile mümkün olmuştur. Dış ticaret anlayışında meydana gelen bu değişim ülkelerin dış ticaret hacimleri üzerinde etkiler yaratırken, aynı zamanda ülkelerin ürün ve ülke tercihlerini de farklılaştırmıştır. Yıldız ve Delice (2001) liberal politikalar sayesinde artan ihracat ile ülke büyümesinde olumlu gelişmeler elde edilirken, ülke ve ürün portföyünde meydana gelen değişimler sayesinde de büyüme hızının artacağını öngörmektedir. Bu açıdan bakıldığında; ticari yoğunlaşmanın dış ticaretin olumlu ekonomik etkilerini ortaya çıkaran özel bir yapı ortaya koyduğu ifade edilebilir.

Liberal dış ticaret anlayışını benimseyerek kalkınma politikalarını şekillendiren ekonomiler için ticari yoğunlaşma düzeyi oldukça büyük önem arzeder. Çünkü bu tür ekonomilerin ihracat gelirleri az sayıda sektöre ve/veya ülkeye bağlı olarak oluşuyorsa, bu malların fiyatlarındaki dalgalanmalar ve dış talepte meydana gelen daralmalar ihracat gelirlerinin azalmasına ve ekonomik istikrarsızlığa sebep olabilecektir (Küçükiremitçi vd., 2010:2). Bu durumun tersi yönünde bir gelişmenin de olabileceği ve bu durumda sonuçların ülke ekonomisi açısından olumlu olacağı da unutulmamalıdır. İşte bu önem ticari yoğunlaşmanın sebeplerinin ve nelerden etkilendiğinin araştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Krugman'ın (1986) çalışma sonuçları ülkelerin teknolojik yenilik üretme kapasitesi ile ülke ihraç malı çeşitliliği arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Lall (2000) ise çalışmasında; yabancı sermaye yatırımlarının özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde ihracat ürün çeşitliliğini artırıcı etki yarattığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda; Kösekahyaoğlu (2007:17) ülkeler arasında gözlemlenen ürün yoğunlaşma düzey farklılıklarının kaynağını dört sebebe dayandırmaktadır: (1) Ekonomik Gelişme Düzeyi, (2) Sanayileşme Düzeyi, (3) Ülkenin Coğrafi Konumu ve (4) Ekonomik Büyüklük.

Ticari yoğunlaşmanın kaynağı ne olursa olsun tüm yaşanan gelişmelerin liberal dış ticaret anlayışının yaygın kabulü ile hayat bulduğu aşikardır. Bu bağlamda da; Türkiye için bu kavramın 1980 sonrası dönemde anlam kazanmaya başladığını ve Türkiye kaynaklı ticari yoğunlaşma analizlerinin de bu tarih sonrasında yapılmaya başladığını söyleyebiliriz. Falcıoğlu ve Akgüngör'ün (2005:15) Türk imalat sektöründeki yoğunlaşma analizi sonuçları, Türk imalat sanayinin 1980-2000 yılları arasında hem ürün hem de bölge bazlı yoğunlaşma sürecine girdiğini göstermektedir. Dış ticarete yoğunlaşma olarak kendisini gösteren bu gelişmelerin ihracata yönelik üretilen mal ve hizmet türleri üzerinde

değiştirici bir etki yaratabileceği düşünülebilir. Nitekim Ertekin (2005:2-5) liberal dış ticaret anlayışı çerçevesindeki uygulamaların ihraç ürünlerinin üretim kompozisyonunu değiştirdiğine değinmektedir.

Akal'ın (2008:271) Ortadoğu sınır ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticari yoğunlaşmayı analiz ettiği çalışma sonuçları, bu ülkelerle dış ticarete bazı sanayi mallarında endüstri içi ticaretin oluşmaya başladığı ve bu durumun ülke ekonomilerine olumlu yansımaları olduğu yönünde göstergelere sahiptir.

Kösekahyaoglu (2007:15) 1980-2005 yıllarını kapsayan Türkiye dış ticaretindeki ürün ve ülke bazlı yoğunlaşmayı incelediği çalışmada; Türkiye ihracatının 80'lerden itibaren ürün bazlı bir çeşitlenmeye girdiği ve 96 yılında GB sonrasında da Türkiye ithalatının ürün yapısında küçük çaplı değişimlere rağmen, ihracatında çok önemli değişimler yaşandığı sonucuna varmaktadır.

Doğan ve Kaya (2011:17) 1996-2009 dönemini kapsayan çalışmalarında; GB sonrasında Türkiye-AB arasındaki ticarete ülke bazlı yoğunlaşmada bir değişim olmadığı, ürün bazında ise ihracatta yapısal bir değişim olmasına rağmen ithalatta AB'ye bağımlılığın azalması yönünde yapısal bir değişim gerçekleşmediği sonucuna varmaktadır.

Seymen'in (2009:199) gerçekleştirdiği benzer bir çalışma ise; AB ülkelerinin Birliğe üyelik süreçlerinin Türkiye-AB ticaretinin ülke yoğunluğunu daha çok etkilediği ve GB'nin etkilerinin bu anlamda sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Atabay Bayraktar'a (2012:412) ait çalışma, Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle olan dış ticaretinde ülkelerin GSYH'ları, nüfusları ve aralarındaki mesafeyi anlamsız olarak değerlendirirken, ithalat ve ihracat değişkenlerinin anlamlı ve ticaret hacmini artırıcı etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Erkan'ın (2012:126-127) 1993-2010 yıllarını kapsayan çalışma sonuçları; BRIC ekonomilerinin genel olarak hammadde ve emek yoğun ürünlerin ihracatında, Türkiye'nin ise daha çok emek ve sermaye yoğun ürünlerin ihracatında uzmanlaştığını göstermektedir.

B. AB-BRICS Ticari İlişkileri

BRICS ülkelerinin içinde bulunduğumuz yüzyılda ortaya koydukları ekonomik performansın yanı sıra nüfus büyüklüğü ve dünyada kapladığı hacimsel alan da oldukça dikkat çekicidir. Dünya nüfusunun %40'ı, dünya karasal büyüklüğünün %25'i bu ülkelere ait olduğu gibi; dünya döviz rezervlerinin %43'ü de bu ülkeler tarafından kontrol edilmekte ve bu pay her geçen gün artmaktadır (Van Agtmael, 2012:76). Dünya toplam GSYH'sinin yaklaşık %27'si de bu ülkeler tarafından yaratılmaktadır (Srinivasan, 2014). Ayrıca bu ülkeler gelecek 10 yıla dair tahminler çerçevesinde büyümeye devam edecektir (Wilson vd., 2010:1). Bir başka açıdan bakıldığında ise, bu ülkelerin sadece iş ve ticaret alanında birlikte çalışmadıkları ve dünya politikasında da söz sahibi olmak istedikleri dikkat çekmektedir (Zhitao, 2011). Fakat BRICS'in bu yüksek performansına rağmen, bu ülkeler arasındaki ilişkiler, ticari serbestleşmenin tam olarak gerçekleştirilememesi nedeniyle, zannedildiği kadar derin değildir (Yu, 2014:1247).

Tüm dünya ekonomileri için oldukça önemli bir ticari partner statüsündeki BRICS ülkeleri, AB ülkeleri için de büyük bir öneme sahiptir. Fakat AB ülkeleri BRICS ülkelerinin AB ile gerçekleştirilen ticarete bir takım engellemeler getirilmesinden rahatsızlık duymakta ve AB Komisyonu'nun bu sorunun çözümü için arayış içerisinde bulunduğu dikkat çekmektedir (Borta, 2013:344). Borta (2013:345) AB-BRICS ticari ilişkilerinin gelişimini şu şekilde açıklamaktadır:

Brezilya: Latin Amerika'nın en büyük ekonomisi olan bu ülkeyle ticari ilişkiler, AB ticaretinin %20'sini oluşturmaktadır. Ayrıca AB, Latin Amerika ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaretin %37'sini Brezilya ile yapmakta ve Latin Amerika'daki yatırımlarının %43'ü yine bu ülkede yer almaktadır.

Rusya: AB'nin ilk ticaret ortağı olan BRICS ülkesi olarak dikkat çeken bu ülke, 1997'de imzalanan bir Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması çerçevesinde Birlik ile olan ticaretini gerçekleştirmektedir. Fakat 2008 krizi sonrasında Rusya tek taraflı korumacı tedbirlerle bu ticareti kesintiye uğratmıştır.

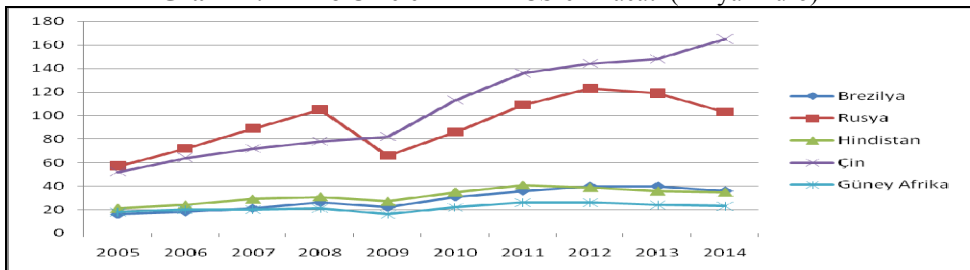
Hindistan: 2007 yılında AB-Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması müzakerelerine başlanarak her iki tarafın da ticaret ve yatırım olanaklarının genişletilmesi arzulanmış ve bu çerçevede 2003-2011 yılları arasında bu ticaretin değeri 29 Milyar Euro'dan 80 Milyar Euro'ya yükseltilmiştir.

Çin: BRICS içerisinde AB'nin en büyük ticaret ortağı ve en önemli ithalat partneri olarak dikkat çekmektedir. Ülkeler arasında günde 1 Milyar Euro'luk bir ticari değer yaratımı söz konusudur. AB için ABD'nin arkasından ikinci büyük ticaret ortağı statüsüne sahip olup, bu ticaretin değeri gün ve gün yükselmektedir.

Güney Afrika: Sahraaltı Afrika ülkelerinin en güçlü ekonomisi olmasına rağmen, AB'nin Afrika'daki en büyük ticaret ortağıdır. AB-Güney Afrika arasındaki ticari ilişkilerin %90'ı Ticaret, Kalkınma ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde oluşturulan Serbest Ticaret Bölgesi sayesinde gerçekleştirilmektedir.

AB'nin BRICS ülkeleriyle ticari ilişkilerindeki gelişmeleri Grafik 1 ve Grafik 2'nin yardımıyla gözlemlemek mümkündür.

Grafik 1. AB-28 Ülkelerinin BRICS'e İhracatı (Milyar Euro)

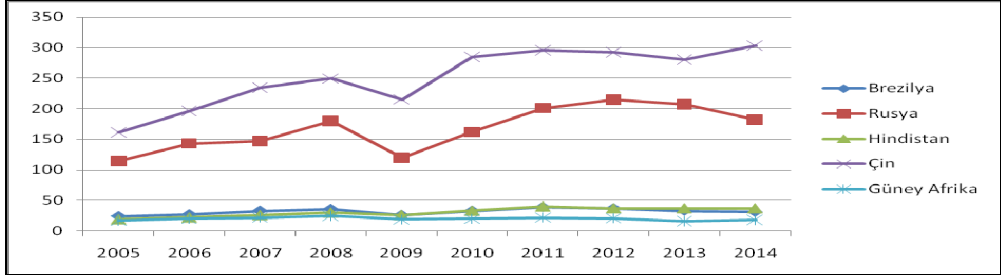

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat/web/international_trade/data/database

AB'nin BRICS'le olan ihracatında Çin'in üstünlüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca Çin'e gerçekleştirilen ihracatın, 2009 yılı hariç, incelen 2005-2014 aralığında sürekli arttığı da gözlenmektedir. Rusya da, Çin'den sonra AB'den en

çok mal ithal eden ülke konumundadır. 2009 yılında ithalatı azalmış olmakla birlikte, 2010'da yeniden artmaya başlamış, fakat 2012'den itibaren yeniden azalışa geçmiştir. Diğer 3 BRICS ülkesinin AB'den ithal ettikleri malların miktarındaki gelişme ise incelenen dönem için birbirine paralel bir yapı sergilemiş, 2005-2008 ve 2009-2012 dönemleri için artış, 2008-2009 dönemi ve 2012 sonrasında azalış göstermiştir.

Grafik 2. AB-28 Ülkelerinin BRICS İthalatı (Milyar Euro)

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat/web/international_trade/data/database

AB'nin BRICS'le olan ithalatında da, ihracatta olduğu gibi, Çin'in üstünlüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca Çin'den gerçekleştirilen ithalatın 2009, 2012 ve 2013 yıllarında düşme gösterdiği, incelen diğer yıllarda ise sürekli arttığı da gözlenmektedir. Rusya yine Çin'den sonra AB'ye en çok mal ihraç eden 2. BRICS ülkesi konumundadır. Rusya'ya olan ithalatta 2009 yılında yaşanan azalış 2012 sonrasında da kendisini göstermiştir. Diğer 3 BRICS ülkesinin AB'ye ihraç ettikleri malların miktarındaki gelişme ise, incelenen dönem için, yine birbirine paralel bir yapı sergilemiş, krizin etkisiyle 2009'da yaşanan ihracat düşüşünü 2012'ye kadar küçük yükselişler takip ederken, sonrasında bu değer sabitlenmiştir.

Bu bağlamda; AB'nin Çin'le olan ticari ilişkileri hariç olmak üzere, küresel konjontür dalgalanmaları da hariç, diğer BRICS ülkeleriyle olan ticaretinin son yıllarda düşme eğilimine girdiği anlaşılmaktadır. Bu durum Borta (2013:358) tarafından, BRICS ülkelerinin AB ile gerçekleştirdikleri ticarete uyguladıkları tarife ve tarife benzeri engellemelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

C. Türkiye-BRICS Ticari İlişkileri

Türkiye'nin dış ticareti içerisinde BRICS ülkelerinin yerini net bir şekilde görebilmek için, öncelikle Türkiye ihracat ve ithalatında en çok paya sahip olan ilk 5 ülkenin son üç yıllık ihracat ve ithalat değerlerine bakılabilir. Tablo 1 ve Tablo 2 bu amaçla düzenlenmiştir.

Tablo 1. En Çok İhracat Yapılan 5 Ülke (2011-2013) (Bin \$)

Ülkeler	Yıllar					
	2013		2012		2011	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Almanya	13 702 577	9,0	13 124 375	8,6	13 950 825	10,3
Irak	11 948 905	7,9	10 822 144	7,1	8 310 130	6,2
İngiltere	8 785 124	5,8	8 693 599	5,7	8 151 430	6,0
Rusya Federasyonu	6 964 209	4,6	6 680 777	4,4	5 992 633	4,4
İtalya	6 718 355	4,4	6 373 080	4,2	7 851 480	5,8
Türkiye Toplamı	151 802 637	100	152 461 737	100	134 906 869	100

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> , erişim 11.01.2015.

Türkiye ihracatında ilk beş sırayı paylaşan ülkelerden üç tanesi AB 28 ülkesi iken (Almanya, İngiltere ve İtalya), bir tanesi BRICS ülkesidir (Rusya). Türkiye ihracatında önde gelen bu 5 ülkenin Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı 2013 yılı itibariyle %31,7; üç AB 28 ülkesinin payı %19,2 ve bir BRICS ülkesinin payı ise %4,6'dır. Bu paylar Türkiye ihracatı içerisinde küçük olarak gözükmeyle birlikte, bu ülkelerin Türkiye ihracatında önde gelen ilk beş ülke olduğu düşünüldüğünde önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bir BRICS ülkesi olan Rusya Federasyonu'nun en çok ihracat yapılan dördüncü ülke konumunda olması dikkat çekicidir.

Tablo 2. En Çok İthalat Yapılan 5 Ülke (2011-2013) (Bin \$)

Ülkeler	Yıllar					
	2013		2012		2011	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Rusya Federasyonu	25 064 214	10,0	26 625 286	11,3	23 952 914	9,9
Çin	24 685 885	9,8	21 295 242	9,0	21 693 336	9,0
Almanya	24 182 422	9,6	21 400 614	9,0	22 985 567	9,5
İtalya	12 884 864	5,1	13 344 468	5,6	13 449 861	5,6
ABD	12 596 170	5,0	14 130 546	6,0	16 034 121	6,7
Türkiye Toplamı	251 661 250	100	236 545 141	100	240 841 676	100

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> , erişim 11.01.2015.

Türkiye ithalatında başta gelen beş ülkeden ilk ikisi BRICS ülkesidir (Rusya ve Çin). Üç ve dördüncü sırada yer alan ülkeler ise AB 28 ülkeleridir (Almanya ve İtalya). GB sonrasındaki durumun değerlendirilmesi açısından bakıldığında bu yapı da oldukça dikkat çekicidir. 2013 yılı itibariyle iki BRICS ülkesinden gerçekleştirilen ithalat Türkiye toplam ithalatının %19,8'ine tekabül ederken; iki AB 28 ülkesinden gerçekleştirilen ithalat %14,7'dir.

Tablo 1 ve Tablo 2'nin sonuçları bize Türkiye dış ticaretinde GB sonrasında da BRICS'in önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu önem ticaretin ithalat boyutunda kendisini daha fazla göstermektedir. Entegrasyon sonrasında bile BRICS ülkeleriyle ticari ilişkilerin yoğun olarak devam ettiği aşikardır.

Türkiye'nin GB Antlaşması sonrası BRICS ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticaretin gelişimini istatistiki veriler yardımıyla görmek ve değerlendirmek Türkiye-BRICS ticari ilişkileri ile ilgili olarak daha anlamlı sonuçlar ortaya

koymamızda yardımcı olacaktır. Bu amaçla düzenlenen Tablo 3’de GB sonrası Türkiye toplam ihracatı içerisinde AB’nin, BRICS ülkelerinin ve diğer ülkelerin ihracat payları; Tablo 4’de de ithalat payları yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye’nin 1996-2013 Dönemi İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Bin \$)

YILLAR	Türkiye İhracatı	AB-28		BRICS		DİĞER ÜLKELER	
		İhracat	Pay(%)	İhracat	Pay(%)*	İhracat	Pay(%)*
1996	23 224 465	12 590 475	54,2	1 743 182	7,5	8 890 808	38,3
1997	26 261 072	13 470 875	51,3	2 280 825	8,7	10 509 372	40
1998	26 973 952	14 837 062	55,0	1 576 853	5,8	10 560 037	39,2
1999	26 587 225	15 454 135	58,1	838 466	3,2	10 294 624	38,7
2000	27 774 906	15 688 009	56,5	837 639	3,0	11 249 258	40,5
2001	31 334 216	17 575 678	56,1	1 287 671	4,1	12 470 867	39,5
2002	36 059 089	20 457 907	56,7	1 561 971	4,3	14 039 211	39,0
2003	47 252 836	27 479 360	58,2	1 993 747	4,2	17 779 729	37,6
2004	63 167 153	36 698 919	58,1	2 456 444	3,9	24 011 790	38
2005	73 476 408	41 532 953	56,5	3 250 141	4,4	31 943 455	39,1
2006	85 534 676	48 148 628	56,3	4 274 773	5,0	33 111 275	38,7
2007	107 271 750	60 754 022	56,6	6 344 519	5,9	40 173 209	37,5
2008	132 027 196	63 719 097	48,3	8 780 965	6,7	59 527 134	45,0
2009	102 142 613	47 228 119	46,2	5 587 312	5,5	49 327 182	48,3
2010	113 883 219	52 934 452	46,5	8 117 960	7,2	52 830 807	46,3
2011	134 906 869	62 589 257	46,4	10 098 502	7,5	62 219 110	46,1
2012	152 461 737	59 398 377	39,0	11 306 511	7,4	81 756 849	53,6
2013	151 802 637	63 039 810	41,5	12 088 097	8,0	76 674 730	50,5
96’dan 2013’e Değişim (%)*	553,6	400,7	-23,4	593,5	6,7	762,4	31,9

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=627, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015. * % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Tablo 3’ü incelediğimizde, Türkiye ihracat hacminin 1996 yılından 2013 yılına gelene kadar %553,6 oranında arttığını görmekteyiz. Türkiye’nin AB 28 ülkelerine olan ihracatı %400,7 oranında artarken, BRICS ülkelerine ihracatı %593,5 oranında artmıştır. Türkiye’nin toplam ihracat hacmindeki ve incelenen ülke grupları ile olan ihracatındaki bu artışa rağmen; 1996 yılından 2013 yılına kadar AB 28’in Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payının %23,4 oranında gerilediği gözlenmektedir. Bu bağlamda GB sonrası ortaya çıkması beklenen ticaret yaratıcı etkiye hacimsel olarak rastlansa da, oransal olarak rastlanmadığını söylemek doğru olur.

BRICS ülkelerinin Türkiye toplam ticareti içerisindeki % payının yıllar itibariyle %7,5’den %8’e yükseldiği ve %6,7 artış gösterdiği görülmektedir. 2013 yılı itibariyle AB 28 ülkelerinin Türkiye toplam ihracatı içerisindeki payı BRICS ülkelerine oranla fazla olmakla birlikte, GB sonrası AB 28 ülkelerinin ihracat payı azalırken, BRICS ülkelerinin ihracat payının artması dikkat çekicidir.

Diğer taraftan 1996 yılı itibariyle AB-28 ve BRICS ile gerçekleştirilen ihracat, 1996 yılında Türkiye toplam ihracatının %61,7’sini (%54,2+%7,5), 2013 yılında ise %49,5’ini (%41,5+%8,0) kapsarken; bu durum Türkiye’nin diğer ticaret ortaklarına doğru kayan bir ihracat değeri olduğunu anlatmaktadır. %12,2 oranındaki (değişim %38,3’den %50,5’e) bu artış yönlü kayma, GB’nin AB dışı ülkeler üzerinde de ticaret yaratıcı bir takım etkilerinin varlığını göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye'nin 1996-2014 Dönemi İthalatının Seçilmiş Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Bin \$)

YILLAR	Türkiye İthalatı	AB-28		BRICS		DİĞER ÜLKELER	
		İthalat	Pay(%)	İthalat	Pay(%)*	İthalat	Pay(%)*
1996	43 626 642	24 349 181	55,8	3 237 721	7,5	16 036 740	36,7
1997	48 558 721	26 127 526	53,8	3 775 977	7,8	18 655 218	38,4
1998	45 921 392	25 296 961	55,1	3 837 467	8,6	16 786 964	36,3
1999	40 671 272	22 537 831	55,4	3 861 778	9,5	18 133 441	35,1
2000	54 502 821	28 552 276	52,4	5 983 126	11,0	19 967 419	36,6
2001	41 399 083	19 840 787	47,9	4 928 289	11,9	16 630 007	40,2
2002	51 553 797	25 698 221	49,8	6 060 593	11,8	19 794 983	38,4
2003	69 339 692	35 156 836	50,7	9 186 294	13,2	34 182 856	36,1
2004	97 539 766	48 130 900	49,3	15 121 906	15,5	34 286 960	35,2
2005	116 774 151	52 781 362	45,2	21 870 069	18,7	42 122 720	36,1
2006	139 576 174	59 447 587	42,6	29 989 536	21,5	50 139 051	35,9
2007	170 062 715	68 472 309	40,3	40 214 987	23,6	61 375 419	36,1
2008	201 963 574	74 513 444	36,9	50 904 463	25,2	76 545 667	37,9
2009	140 928 421	56 616 302	40,2	35 135 156	24,9	49 176 963	34,9
2010	185 544 332	72 391 053	39,0	43 538 910	23,5	69 614 369	37,5
2011	240 841 676	91 439 406	38,0	54 219 255	22,5	95 183 015	39,5
2012	236 545 141	87 657 462	37,1	55 534 260	23,5	93 353 419	39,4
2013	251 661 250	92 457 992	36,7	57 526 696	22,9	101 676 562	40,4
96'dan 2013'e Değişim (%)*	476,9	279,7	-34,2	1676,8	205,3	534,0	10,1

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015. * % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Tablo 4 Türkiye ithalatının GB sonrası AB 28 ve BRICS ülkeleri arasındaki dağılımını göstermektedir. İthalat hacmindeki değişim açısından tabloyu değerlendirdiğimizde, hem Türkiye toplam ithalatının, hem de AB 28 ve BRICS'e ithalatın arttığını söylemek mümkündür. Türkiye ithalatı 1996-2013 aralığında %476,9 oranında artmıştır. GB sonrası AB 28'den olan ithalat günümüze kadar %279,7, BRICS'den olan ithalat ise %1676,8 artmıştır. Bu artış değerleri GB'nin ithalat açısından ticaret yaratıcı etkisinin zayıf kaldığını göstermektedir.

AB 28 ülkelerinin 1996'da %55,8 olan ithalat payı 2013'de %36,7' ye gerilemiştir. BRICS ülkelerinden olan ithalat payı ise aynı yıllar için, %7,5'den %22,9'a yükselmiştir. Bu açıdan bakıldığında BRICS ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat payının 18 yılda %205,3 artış gösterdiği ve entegrasyonun ithalat açısından da ticaret yaratıcı etkisinin kısıtlı kaldığı söylenebilir.

Bu bağlamda 1996 yılı itibarıyla AB-28 ve BRICS ile gerçekleştirilen ithalat, 1996 yılında Türkiye toplam ithalatının %63,3'ünü (%55,8+%7,5), 2013 yılında ise %59,6'sını (%36,7+%22,9) kapsamaktadır. Bu durum Türkiye'nin diğer ticaret ortaklarından AB ve BRICS'e doğru kayan bir ithalat değeri olduğunu göstermektedir. Bu azalış yönlü kayma %3,7 oranında (değişim %63,3'den %59,6'ya) gerçekleşerek, GB'nin AB dışı ülkeler üzerinde ticaret saptırıcı bir takım etkilere sebep olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3 ve Tablo 4 için ortak bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, Türkiye ile AB 28 ülkeleri arasındaki GB antlaşması entegrasyon içerisinde ticaret yaratıcı etkiler ortaya koymasına rağmen; bu gelişmeler BRICS ülkeleriyle

olan ticareti kısıtlayıcı etkiler yaratmamış; hatta oransal anlamda Türkiye BRICS ticari ilişkilerinin GB sonrası AB 28 ülkeleriyle olan ticarete kıyasla daha da yoğunlaştığı gözlenmiştir. Fakat GB'nin, AB ve BRICS dışında kalan ülkelerle olan ihracatında ticaret yaratıcı, ithalatında ise ticaret saptırıcı etkiler doğurduğu da ortadadır.

Tablo 5. Türkiye-BRICS Dış Ticaretinin Dış Ticaret Hacmine Etkisi (Bin \$)

YILLAR	BRICS Ülkelerine İhracat	BRICS Ülkelerinden İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalata Karşılama Oranı (%)
	Miktar	Miktar			
1996	1 743 182	3 237 721	-1 494 539	4 980 903	53,9
1997	2 280 825	3 775 977	-1 495 152	6 056 802	60,4
1998	1 576 853	3 837 467	-2 260 614	5 414 320	41,1
1999	838 466	3 861 778	-3 023 312	4 700 244	21,7
2000	837 639	5 983 126	-5 145 487	6 820 765	14,0
2001	1 287 671	4 928 289	-3 640 618	6 215 960	26,1
2002	1 561 971	6 060 593	-4 498 622	7 622 564	25,8
2003	1 993 747	9 186 294	-7 192 547	11 180 041	21,7
2004	2 456 444	15 121 906	-12 665 462	17 578 350	16,2
2005	3 250 141	21 870 069	-18 619 928	25 120 210	14,9
2006	4 274 773	29 989 536	-25 714 763	34 264 309	14,3
2007	6 344 519	40 214 987	-33 870 468	46 559 506	15,8
2008	8 780 965	50 904 463	-42 123 498	59 685 428	17,2
2009	5 587 312	35 135 156	-29 547 844	40 722 468	15,9
2010	8 117 960	43 538 910	-35 420 950	51 656 870	18,6
2011	10 098 502	54 219 255	-44 120 753	64 317 757	18,6
2012	11 306 511	55 534 260	-44 227 749	66 840 771	20,4
2013	12 088 097	57 526 696	-45 438 599	69 614 793	21,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim 11.01.2015.

Türkiye-BRICS arasında gerçekleşen ticarete, bu ticari ilişkinin BRICS ülkeleri lehine bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. İncelenen 18 yıllık süreçte ticaret hacminin 1998, 2001 ve 2009 yılları hariç hep yükselme eğilimi gösterdiği ve 2001 ve 2009 yılları hariç dış ticaret açıklarının büyüdüğü gözlenmektedir. Açıklardaki büyüme için BRICS'den olan ithalat artışlarını sorumlu tutmak hata olacaktır. Belirtilen yıllar için ortaya çıkan daraltıcı etkilerin bazen Türkiye'nin yaşadığı krizle (1998 ve 2001), bazen de tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel krizle (2009) ilgili olduğu söylenebilir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı ise incelenen yıllar itibarıyla çok fazla değişim göstermekle birlikte, sürekli olarak dengeyi tutturamayan bir yapı sunmaktadır. Bu oranın son iki yıldır birkaç puan yükselmesi de (%18,6'dan %21'e) Türkiye-BRICS ilişkilerinde küçük de olsa Türkiye lehine bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Tablo 6. Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile İhracatının Görünümü (Bin \$)

Yıllar	Brezilya		Rusya		Hindistan		Çin		Güney Afrika	
	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si
1996	43 156	0,2	1 510 005	6,5	59 390	0,3	65 115	0,3	65 516	0,3
1997	47 873	0,2	2 056 547	7,8	60 826	0,2	44 375	0,2	71 204	0,3
1998	43 921	0,2	1 348 002	5,0	73 571	0,3	38 447	0,1	72 912	0,3
1999	33 658	0,1	588 664	2,2	120 532	0,5	36 649	0,1	58 964	0,2
2000	41 679	0,2	643 903	2,3	56 047	0,2	96 010	0,3	-	-
2001	89 818	0,3	924 107	2,9	74 373	0,2	199 373	0,6	-	-
2002	48 979	0,1	1 172 039	3,3	72 724	0,2	268 229	0,7	-	-
2003	50 165	0,1	1 367 591	2,9	71 365	0,2	504 626	1,1	-	-
2004	69 355	0,1	1 859 187	2,9	136 317	0,2	391 585	0,6	-	-
2005	103 458	0,1	2 377 050	3,2	219 869	0,3	549 764	0,7	-	-
2006	121 882	0,1	3 237 611	3,8	222 242	0,3	693 038	0,8	-	-
2007	229 914	0,2	4 726 853	4,4	348 229	0,3	1 039 523	1,0	-	-
2008	318 027	0,2	6 843 004	5,2	542 730	0,4	1 437 204	1,1	-	-
2009	388 207	0,4	3 189 607	3,1	409 202	0,4	1 600 296	1,6	-	-
2010	614 551	0,5	4 628 153	4,1	606 081	0,5	2 269 175	2,0	-	-
2011	883 471	0,7	5 992 633	4,4	756 082	0,6	2 466 316	1,8	-	-
2012	1 002 759	0,7	6 680 777	4,4	791 720	0,5	2 833 255	1,9	-	-
2013	936 096	0,6	6 964 209	4,6	586 927	0,4	3 600 865	2,4	-	-

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015.

Not: Tüm % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Tablo 6 Türkiye BRICS ülkeleri ihracat ilişkilerini ülkeler bazında ayrı ayrı göstermektedir. Hem 1996 hem 2013 itibarıyla Türkiye ihracat payının en yüksek olduğu ülke Rusya olmasına rağmen, bu oranın %6,5'lerden %4,6'lara gerilediği gözlenmektedir. Bu düşüşlerin özellikle Türkiye ve küresel odaklı krizlerin yarattığı talep daralması ile AB ve ABD'nin Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik yaptırımları kaynaklı olduğu söylenebilir. 18 yıllık bu süreçte Güney Afrika ile olan ihracatın bittiği, buna karşılık Çin'e olan ihracat payının 8 kat arttığı (%0,3'den %2,4'e) dikkat çekmektedir. Kriz konjonktürünün Çin'e olan ihracatı çok fazla etkilemediği söylenebilir. Hindistan'a gerçekleştirilen ihracatta çok fazla bir artış görülmezken (%0,3'den %0,4'e), Brezilya'nın ihracat payının 3 kat arttığı da (%0,2'den %0,6'ya) görülmektedir.

Türkiye toplam ithalatı içerisinde en yüksek paya sahip olan BRICS ülkesinin, ihracatta da olduğu gibi, Rusya olduğunu görmekteyiz. Hatta Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı 1996'dan bu yana yüzdesel olarak 2 kattan fazla (1996'da %4,4, 2013'de %10) artmıştır. Oysa Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının - Tablo 3'den de anlaşılacağı gibi- 18 yıllık süreç içerisinde yüzdesel olarak azaldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye Rusya dış ticaretinde Türkiye aleyhine mevcut olan açığın büyüdüğünü anlatmaktadır.

Türkiye'nin Güney Afrika'dan olan ithalatı 2000 yılından itibaren tamamen kesilirken, Brezilya'dan olan ithalat topluluk içerisindeki dağılıma göre azalma göstermiştir. Türkiye BRICS ticaretinde Çin'den yapılan ithalatın yüzdesel değeri 7 kattan fazla artarak (%1,3'den %9,8'e) Rusya ile yaklaşık aynı paya sahip hale gelmiştir.

Tablo 7. Türkiye'nin BRICS Ülkeleri ile İthalatının Görünümü (Bin \$)

Yıllar	Brezilya		Rusya		Hindistan		Çin		Güney Afrika	
	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si	Miktar	TR %'si
1996	291 705	0,7	1 921 139	4,4	258 174	0,6	556 492	1,3	210 211	0,5
1997	330 111	0,7	2 174 258	4,5	300 892	0,6	787 457	1,6	183 259	0,4
1998	407 373	0,9	2 155 006	4,7	276 474	0,6	846 134	1,8	152 480	0,3
1999	226 200	0,6	2 374 133	5,8	243 006	0,6	894 813	2,2	123 626	0,3
2000	302 505	0,6	3 886 583	7,1	449 307	0,8	1 344 731	2,5	-	-
2001	212 121	0,5	3 435 673	8,3	354 875	0,9	925 620	2,2	-	-
2002	236 091	0,5	3 891 721	7,5	564 463	1,1	1 368 317	2,7	-	-
2003	401 826	0,6	5 451 315	7,9	722 855	1,0	2 610 298	3,8	-	-
2004	566 293	0,6	9 033 138	9,3	1 046 398	1,1	4 476 077	4,6	-	-
2005	798 576	0,7	12 905 620	11,1	1 280 473	1,1	6 885 400	5,9	-	-
2006	934 782	0,7	17 806 239	12,8	1 579 405	1,1	9 669 110	6,9	-	-
2007	1 172 669	0,7	23 508 494	13,8	2 299 732	1,4	13 234 092	7,8	-	-
2008	1 423 868	0,7	31 364 477	15,5	2 457 908	1,2	15 658 210	7,8	-	-
2009	1 105 890	0,8	19 450 086	13,8	1 902 607	1,4	12 676 573	9,0	-	-
2010	1 347 525	0,7	21 600 641	11,6	3 409 938	1,8	17 180 806	9,3	-	-
2011	2 074 354	0,9	23 952 914	9,9	6 498 651	2,7	21 693 336	9,0	-	-
2012	1 770 094	0,7	26 625 286	11,3	5 843 638	2,5	21 295 242	9,0	-	-
2013	1 408 806	0,6	25 064 214	10,0	6 367 791	2,5	24 685 885	9,8	-	-

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015. Not: Tüm % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

Dış ticarete ülke bazlı yoğunlaşmanın artması ihracat ve/veya ithalatta daha az sayıda ülkeyle ticari ilişkilerin gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Ürün bazlı yoğunlaşmanın artması ise, belli başlı ürünlerin ticaretinde meydana gelen artışı ifade eder. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticari ilişkilerindeki ürün bazlı yoğunlaşmayı görebilmek için Tablo 8'de SITC Rev3 Düzey 1'e (Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması) göre Türkiye-BRICS dış ticareti değerlendirilmiştir. Bu çalışma 18 yıllık bir dönemi kapsadığından ve SITC Rev3 sınıflama sistemi 10 farklı sınıflama grubundan oluştuğundan (180 ihracat ve 180 ithalat verisi anlamına gelmektedir), Tablo 8'de sadece Türkiye dış ticaretindeki payı yüksek olan ilk 3 ürün grubuna yer verilmiştir¹.

¹ Tablo 8'in oluşturulma sistemi şu şekildedir: www.tuik.gov.tr internet sitesinden elde edilen 1996-2013 yılları STIC Rev3 dış ticaret verileri; her yıl için 10 ürün grubu gözetilerek hazırlanan geniş bir tabloya aktarılarak her grubun Türkiye dış ticaretindeki % değerlerine ulaşılmıştır. Bu tablo çok kalabalık bir görünüme sahip olduğundan incelenen her yıl için en yüksek paya sahip ilk 3 grup seçilerek daha sade ve daha anlaşılabilir olan bu tabloya ulaşılmıştır.

Tablo 8. SITC Rev3 Sınıflamasına Göre Türkiye – BRICS Dış Ticaretinde Lider Gruplar

Yıllar	STIC Rev3*	İhracatta Önde Giden 3 Grup			İthalatta Önde Giden 3 Grup		
1996	Ürün Grubu	5	2	0	3	2	6
	%	14,1	9,3	8,7	15,4	12,4	12,2
1997	Ürün Grubu	5	8	0	3	2	6
	%	16,1	12,2	9,8	15,5	14,5	13,5
1998	Ürün Grubu	4	5	0	2	3	6
	%	14,0	12,2	8,6	18,1	18,1	14,2
1999	Ürün Grubu	2	5	0	3	2	6
	%	9,6	6,1	5,7	21,6	20,3	15,3
2000	Ürün Grubu	5	2	1	3	6	2
	%	7,8	7,6	5,7	23,4	18,3	17,0
2001	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	2
	%	10,4	9,2	5,7	30,7	14,9	11,8
2002	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	1
	%	12,5	9,5	6,3	30,0	14,5	14,0
2003	Ürün Grubu	2	5	0	3	1	6
	%	16,4	10,1	6,5	32,3	21,5	16,6
2004	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	2
	%	15,2	11,2	7,2	39,7	19,4	18,5
2005	Ürün Grubu	2	5	0	3	1	8
	%	20,2	11,0	6,6	42,3	24,7	21,9
2006	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	6
	%	23,2	11,6	7,4	44,7	24,9	23,3
2007	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	6
	%	31,3	12,3	9,4	51,3	25,6	25,4
2008	Ürün Grubu	2	5	0	3	6	1
	%	40,1	12,6	9,6	47,7	28,1	27,7
2009	Ürün Grubu	2	5	0	3	1	8
	%	46,3	10,8	8,9	49,6	30,8	28,8
2010	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	1
	%	48,5	12,1	9,7	43,2	33,8	25,4
2011	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	6
	%	64,4	11,9	9,0	36,4	34,6	25,4
2012	Ürün Grubu	2	5	0	3	4	8
	%	50,5	11,6	8,6	35,8	34,5	33,0
2013	Ürün Grubu	2	5	0	3	8	4
	%	54,8	11,1	8,6	35,3	32,2	30,5

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015.

Not: Tüm % hesaplamaları tarafımdan yapılmıştır.

*SITC Rev 3 Düzey1 Ürün Grubu İsimleri

0 Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri

1 İçki ve Tütün

2 Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler

3 Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler

4 Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar

5 Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri

6 Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar

7 Makinalar ve Ulaştırma Araçları

8 Çeşitli Mamul Eşya

9 SITC'da Sınıflandırılmamış Eşyalar (Tedavülde Olmayan paralar, Parasal Tabanlı Altınlar)

Türkiye'nin BRICS ülkeleri ihracatında SITC Rev3 sınıflamasına göre önde gelen ilk üç ürün grubunun, izlenen 18 yılın 15'i için hiç değişmeden sürdürüldüğü gözlenmektedir. 2001 yılından itibaren bu üç ürün grubu için ağırlık sıralamasında da bir değişme olmamıştır. 1996 yılında Türkiye'nin "Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler" ürün grubundaki ihracatı % 9,3'lük payıyla BRICS ülkelerine gerçekleştirilen en yüksek 2. sıradaki ihracat ürün grubunu oluştururken, 2013'de yaklaşık 6 kat (5,9) artarak %54,8'lik payla 1. sıraya yerleşmiştir. 1996'da %14,1'lik payla BRICS ülkelerine en yoğun ihracatın

gerçekleştirildiği “Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” ürün grubunun payı, 2013’de %11,1’lik bir paya gerileyerek, Türkiye toplam ihracatında 2. sıraya düşmüştür. 1996 yılında 3. en fazla ihracat payına sahip (%8,7) “Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri” ürün grubu ise, %8,6’lık ihracat payı ile sıralamadaki yerini günümüzde de korumaktadır.

Türkiye-BRICS ithalatındaki ürün bazlı yoğunlaşma, incelenen 18 yıllık süreç için ihracattaki kadar stabil gerçekleşmemiştir. Fakat bu süreçte, 1998 yılı hariç, Türkiye-BRICS ithalatında “Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler” grubu en önde gelen ürün grubu olarak liderliğini korumuştur. 1996-2001 arasında BRICS ithalatında “Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar” ve “Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler” ürün grupları dikkat çekerken, 2001-2010 döneminde “İçki ve Tütün”, 2005-2013 döneminde ise “Çeşitli Mamul Eşya” ürün grupları ilk üç sırada yer almaya başlamıştır.

Tablo 8’i Türkiye-BRICS ticaretinde ürün bazlı yoğunlaşma açısından değerlendirecek, ihracattaki yoğunlaşmanın “Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler” ürün grubunda oldukça etkin bir şekilde kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz (2013 itibarıyla %54,8’lik ihracat payı). Türkiye belirtilen bu gruptaki ihracatının yarıdan fazlasını BRICS ülkelerine gerçekleştirmektedir ki bu rakam oldukça yüksek ve anlamlıdır. Tablo 8’de ki 2013 ithalat verilerine baktığımızda ise; ürün bazlı yoğunlaşmada tek bir ürün grubu yerine üç farklı ürün grubunun birbirine yakın değerlerle yer aldıkları görülmektedir. Bu ürün grupları; “Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler” (%35,3), “Çeşitli Mamul Eşya” (32,2) ve “Hayvansal, Bitkisel katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (%30,5) şeklindedir.

Sonuç

Türkiye’nin liberal dış ticaret anlayışını benimseyerek, dünyadaki kapitalist yapılanmaya uyum sağlama sürecinde yaşadığı iki önemli gelişme vardır: Bunlardan bir tanesi 24 Ocak Kararları olarak bilinen 1980 tarihli ekonomik istikrar programı, ikincisi ise 1 Ocak 1996 itibarıyla yürürlüğe giren Türkiye-AB GB Antlaşmasıdır. Bu iki gelişme Türk dış ticaretinin içinde bulunduğu değişim ve gelişim sürecinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışma GB Antlaşması sonrasında Türkiye’nin BRICS ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerdeki gelişmeleri ele almaktadır. Türkiye ile AB 28 ülkeleri arasındaki GB antlaşması entegrasyon içerisinde ticaret yaratıcı etkiler ortaya koymasına rağmen; bu gelişmelerin BRICS ülkeleriyle olan ticareti kısıtlayıcı etkiler yaratmadığı; hatta bu ilişkilerin GB sonrası AB 28 ülkeleriyle olan ticarete kıyasla daha da yoğunlaştığı gözlenmiştir.

Türkiye-BRICS arasında gerçekleşen ticarete, bu ticari ilişkinin BRICS ülkeleri lehine bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. İncelenen 18 yıllık süreçte ticaret hacminin 1998, 2001 ve 2009 yılları hariç hep yükselme eğilimi gösterdiği ve 2001 ve 2009 yılları hariç dış ticaret açıklarının büyüdüğü gözlenmektedir. Belirtilen yıllar için ortaya çıkan daraltıcı etkilerin bazen Türkiye’nin yaşadığı krizle (1998 ve 2001), bazen de tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel krizle

(2009) ilgili olduğu söylenebilir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise incelenen yıllar itibariyle sürekli 1'in altında kalmıştır.

Hem 1996 hem 2013 itibariyle Türkiye ihracat payının en yüksek olduğu ülke Rusya olmasına rağmen, bu oranın %6,5'lerden %4,6'lara gerilediği gözlenmektedir. Bu düşüşlerin özellikle Türkiye ve küresel odaklı krizlerin yarattığı talep daralması ile AB ve ABD'nin Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik yaptırımları kaynaklı olduğu söylenebilir. 18 yıllık bu süreçte Güney Afrika ile olan ihracatın bittiği dikkat çekerken, özellikle Çin'e olan ihracat payının 8 kat arttığı (%0,3'den %2,4'e) ve kriz konjonktürünün Çin'e olan ihracatı çok fazla etkilemediği dikkat çekmektedir. Çin ve Hindistan'dan olan ithalatın artma eğilimi gösterdiği, buna karşılık BRICS içerisinde en çok ithalat yapılan Rusya ile gerçekleştirilen ticaretin istikrarsız bir yapı sergilemesi de dikkat çekmektedir. Ayrıca Rusya, BRICS içerisinde olup Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracatı içerisinde en çok ticaret yapılan ilk beş ülke arasında yer almasına rağmen, ihracat azalışları ve ithalat artışları ile Türk dış ticaretindeki açıklar üzerinde de etkin bir rol oynamaktadır. Buna rağmen elde ettiğimiz bulgular Türkiye BRICS ticari ilişkilerinde Rusya'nın mevcut ağırlıklı payını, Çin'in ele geçirmek üzere olduğunu göstermektedir.

Özetle, Türkiye dış ticaretindeki ülke bazlı yoğunlaşma Rusya'dan Çin ve Hindistan'a doğru kaymaktadır. AB'nin BRICS ile ticaretinde de aynı durumun olduğu gözlenmektedir. Hatta Rusya, AB'nin BRICS'e ihracatındaki üstünlüğünü 2008'den itibaren Çin'e devretmekle kalmamış, AB'nin Rusya'ya ihracat ve ithalatı 2012'den sonra azalışa geçmiştir. Bu gelişmede de AB, ABD ve Rusya arasında yaşanan soğuk savaşın etkileri olduğu aşikardır.

İhracat açısından ürün bazlı yoğunlaşmada "Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde" ürün grubu hiç koşulsuz liderliğini sürdürmektedir. Türkiye'nin bu ürün grubunda belirli bir uzmanlaşmaya sahip olduğu sonucundan yola çıkılarak, diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerinde bu performansını kullanarak bir üstünlük yakalamasının muhtemel olduğu söylenebilir. İthalatta ortaya çıkan ürün bazlı yoğunlaşmada ise tek bir ürün grubu yerine üç farklı ürün grubunun eşit düzeyde öne çıktığı görülmektedir. Bu ürün grupları; "Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler" (%35,3), "Çeşitli Mamul Eşya" (32,2) ve "Hayvansal, Bitkisel katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (%30,5) şeklindedir.

AB'nin BRICS'den gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat işlemlerinde, Türkiye ticaretinde olduğu gibi, benzer ürünlerin alım satımının yapıldığı dikkat çekmektedir.² AB BRICS'den ağırlıklı olarak tarımsal ürünler, yakıtlar ve maden ürünleri ithal etmektedir. İhracatın da ise öne çıkan ürünler mamul ve yarı mamul mallar, makine ve ekipmanlar ve kimyasallar şeklinde kendini göstermektedir. Türkiye'nin BRICS'e ihracatında da kimyasalların ağırlıklı yapısı gözlenmektedir.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BORTA, L., (2013), "The Current BRICS Trade Barriers on EU's Exports", CES Working Papers, Volume V, Issue 3, pp.344-358.

Sandalcılar'ın (2012:4171) Türkiye-BRIC arasındaki ticari potansiyeli araştırdığı ve 2002-2209 yıllarını kapsayan çalışma sonuçları; Türkiye'nin Brezilya, Hindistan ve Çin'le ticari potansiyelinin altında, Rusya ile ticari potansiyelinin üzerinde dış ticaret gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda bu iki çalışma sonuçlarının birlikte değerlendirilerek bir Türkiye-BRICS ticari politikasının oluşturulması, Türkiye ticareti için olumlu sonuçlar doğurabilir.

Çalışma sonucunda BRICS'in son üyesi olan Güney Afrika ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin 2000 yılından itibaren sekteye uğradığı, hatta tamamen son bulduğu gözlenmektedir. Sonuç oldukça dikkat çekici olmasına rağmen, bu konunun değerlendirilmesi bir başka çalışmaya bırakılmıştır.

Kaynaklar

- AKAL, M. (2008), "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), ss.271-296.
- ALTUNDAL, V. (2014), "Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının 2008 Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Açığına Etkisi ve Gümrük Birliği Anlaşması Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Eylül 2014.
- ATABAY BAYRAKTAR, R. (2012), "Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 21, Bahar, ss.403-424.
- BALASSA, B. (1961), *The Theory of Economic Integration*, Richard D. Irwin, Inc, Homewood Illinois.
- BORTA, L. (2013), "The Current BRICS Trade Barriers on EU's Exports", *CES Working Papers*, Volume V, Issue 3, pp.344-358.
- CANELA, M. A.; COLLAZO, E. P. and SANTİSO, J. (2006), "Capital Flows to BRICs Countries: Fundamentals or Just Liquidity?", *Presented at the Latin American and Caribbean Economic Association Conference*, Mexico, DF, November 2-4 2006 (unpublished).
- ÇAK, D. ve ÇAK, M. (2007), *Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-68, İstanbul.
- ÇELİK, K. (2012), *Uluslararası İktisat*, Derya Kitabevi, 5. Baskı.
- ÇOLPAN NART, E. (2010), "Gümrük Birliği'nin Türkiye Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Journal of Yaşar University*, 17(5), ss. 2874-2885.
- DOĞAN, S. ve SOYYİĞİT KAYA, S. (2011), "Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Ülke ve Fasıllara Bazlı Yoğunlaşma Analizi", *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı:14, ss.1-18.
- ERKAN, B. (2012), BRIC Ülkeleri ve Türkiye İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar, Cilt: 8, Yıl: 8, Sayı:1, ss.101-131.
- ERTEKİN, M. (2005), *Sektörler İtibarıyla Üretim-Dış Ticaret İlişkisi ve Rekabet Koşulları*, Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- FALCIOĞLU, P. VE AKGÜNGÖR, S. (2008), "Regional Specialization and Industrial Concentration Patterns in the Turkish Manufacturing Industry: An Assessment for the 1980-2000 Period", *Regional Studies Association Academic Papers*, pp.303-323.
- GÖKDEMİR, L. ve KARAMAN, E. (2008), "Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi? Ne Gerçekleşti?", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.2, ss.277-296.
- GÜNDÜZ, O. ve ESENGÜN, K. (2007), "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) İle Dış Ticareti Üzerine Etkileri", *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), ss.43-39.

- HİTT, M.A., Lİ.H. and WORTHINGTON, W.J. (2005), "Emerging Markets as Learning Laboratories: Learning Behaviors of Local Firms and Foreign Entrants in Different Institutional Contexts", *Management and Organization Review*, Vol: 1, Issue:3, pp. 353-380.
- KALAYCI, C. ve ARTAN, S. (2010), "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, Ağustos 2010, ss.301-314.
- KARLUK, S. R. (2013), *Uluslararası Ekonomi Teori-Politika*, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- KIZILTAN, A., ERSUNGUR, M. ve POLAT, Ö. (2008), "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:22, Ocak 2008, Sayı:1, ss.83-99.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2007), "Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980-2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:36, Mart 2007, ss.15-34.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2012), *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Alter Yayıncılık, Ankara.
- KRUGMAN, P. (1986), *Strategic Trade Policy and the New International Economics*, Paul R. Krugman, (ed.) Cambridge (Mass):MIT Press, Massachusetts USA, pp.2-22.
- KÜÇÜKKİREMİTÇİ, O. KARACA, M. E. ve EŞİYOK, B. A. (2010), *Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Şubat 2010, Ankara.
- LALL, S. (2000), "Turkish Performance in Exporting Manufactures: A Comparative Structural Analysis", *QEH Working Paper Series*, No:47.
- MORGİL, O. (2000), "The Impact of Trade Liberalization: Turkey's Experience with the Customs Union", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), ss. 189-197.
- O'NEİLL, J.; WILSON, D.; PURUSHOTHAMAN, R. and STUPNYTSKA, A. (2005), "How Solid are the BRICs", *Global Economics*, Paper No. 1341, Goldman Sachs, December.
- SANDALCILAR, A.R. (2012), "Türkiye'nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı", *Journal of Yaşar University*, 25(7), pp. 4164-4175.
- SEYMEN, D. (2009), "Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB ile Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.14, S.1, ss.199-220.
- SCHILLER, B. (2011), "Beyond the BRICS", *Financial Management*, March-2011, pp.27-30.
- SEYİDOĞLU, H. (2003), *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul.
- SIMON, J. P. (2011), "The ICT Landscape in BRICS Countries: Brazil, India, China", *European Commission Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies*; Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- SRINIVASAN, T. N. (2014), "BRICS and the EU: An Oxymoron? (Panel 3)", *CESifo Forum*, 4/2014 (December).
- STANDARD&POORS, (2009), "BRIC by Name, BRIC by Nature?", *Ratings Direct*.
- TEMİZ, D. (2009), "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu mu?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:8, No:1, ss. 115-138.
- TOGAN, S. (2000), "Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future", *Russian and East European Finance and Trade*, 36(4), pp. 5-25.
- VAN AGTMAEL, A. (2012) "Think Again: The BRICS", *Foreign Policy*, November-2012, pp. 76-79.
- WILSON, D. AND PURUSHOTHAMAN, R. (2003), "Dreaming With BRICs: The Path to 2050", *Global Economics*, Paper No: 99, 1st October, Goldman Sachs.
- WILSON, D.; AHMED, S. and A. KELSTON, (2010), "Is This the 'BRICS Decade'", Goldman Sachs, May 2010.
- YILDIZ, R. ve DELİCE, G. (2001), "1990 Sonrasında Türkiye İhracatındaki Yapısal Değişimler Üzerine Gözlemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 101-127.

N. Kuşat / Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi
YU, Y. N. (2014), “Trade Remedies: Chine in the BRICS”, *Journal of World Trade*, 12/2014, pp. 1247-1277.

ZHITAO, D. (2011), “BRICS Power”, *Beijing Review*, updated April 25, 2011.

İnternet Siteleri

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 09.01.2015.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/>, erişim 09.01.2015.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim 11.01.2015.

ec.europa.eu/eurostat/web/international_trade/data/database, erişim 08.05.2015.